

TEŞBİH SANATININ BELÂGATİ VE KUR'ÂN İLE HADİSTE ÖRNEKLERİ

THE ART OF DESCRIPTION AND THE EXAMPLES OF QUR'ÂN AND HADITH

FERİT DİNÇER

DİB MUŞ İL MÜFTÜLÜĞÜ
dincerferit@gmail.com

Öz:

Teşbih, aralarında bir veya birden fazla nitelikte benzerlik bulunan iki nesnenin birini diğerine benzetmektir. Teşbih sanatında, benzetilen nesnede bulunan özellik benzeyenden daha üstün olması gerekmektedir. Teşbih, içerisinde güzellik ve letafet unsurlarını taşıyan bir sanattır. Zira teşbih, gizli olanı açığa çıkarır, uzağı yakınlaştırır. Manalara açıklık kattığı gibi değerlerini de yükseltir. Teşbihe hayal unsuru katıldığında ise gönülleri daha çok cezbeder. Kişi bir varlığa ait bir niteliği açık bir üslupla ya da mübalağalı bir yolla anlatacağı zaman o nitelikte üstün ya da onunla şöhret bulan bir varlığa yönelerek teşbihe başvurur. Bu nedenle iki nesne, aralarındaki noksanlık ve mükemmellik açısından eşitseler, aralarında teşbih yapmanın bir faydası olmayacaktır. En etkin iletişim vasıtası olan söz ve yazının kullanıldığı alanlardan birisi de Kur'ân ve hadis metinleridir. Bu açıdan bakıldığında Kur'ân ve hadisler genel dil olgusunda yer alan kimi üslup özelliklerini taşımalarıyla dikkat çekerler. Bu üslup özelliklerinden birisi de teşbih sanatıdır. Bu nedenle ele alınan çalışma iki bölüm şeklinde düşünülmüştür. Birinci bölümde maksadı karşılayacak şekilde “Teşbih” sanatı kısa olarak tahlil edilirken, ikinci bölümde ise bu sanatla ilgili Kur'ân ve hadisten birkaç örnek üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Belâgat, Teşbih, Teşbih Unsurları, Âyet, Hadis.

Abstract:

The appeal is to compare two objects with similarity in one or more attributes. In the art of tasbih, the feature found in your simulated object should be superior to the similar one. Tesbih is an art with elements of beauty and grace. For, the reveal reveals the hidden, brings the distance closer. It adds hunger to manas and increases its values. When imagination is included in the establishment, it attracts the hearts more. When a person describes an attribute of an asset in a clear style or in an exorbitant way, he resorts to an entity that has a superior or fame with that qualification. Therefore, if the two objects are equal in terms of imperfection and perfection between them, it will not be useful to make a picture between them. One of the areas where words and writing are the most effective means of communication are the Koran and hadith texts. From this point of view, the Qur'an and hadiths attract attention by having some style features in the general language phenomenon. One of these style features is the art of tasbih. Therefore, the study is considered as two parts. In the first chapter, the art of “Tesbih” is analyzed briefly to meet the purpose, while in the second chapter, a few examples from the Qur'an and the hadith related to this art are emphasized.

Keywords: Rhetoric, tashbih, tashbih elements, verse, hadith.

MAKALE TÜRÜ ARTICLE TYPE	GELİŞ TARİHİ RECEIVED	KABUL TARİHİ ACCEPTED	YAYIN TARİHİ PUBLISHED	ORCID NUMARASI ORCID NUMBER
Araştırma Makalesi/Research Article	27.06.2020	02.12.2020	31.12.2020	0000-0003-3269-4310
İNTİHAL/PLAGIARISM		DOI NUMARASI/DOI NUMBER		
Bu makale intihal tarama programıyla taranmıştır. This article has been scanned via a plagiarism software.		-		
ATIF/CITE AS				
Dinçer, Ferit. “Teşbih Sanatının Belâgati Ve Kur'ân İle Hadîste Örnekleri / The Art of Description and the Examples of Qur'ân and Hadith”. <i>ilahiyat</i> 4 (Haziran/June 2020): 21-45.				

GİRİŞ

İslam dininin kaynağı Kur'ân ve sünnettir. Bu kaynaklardan sağlıklı bir şekilde istifade edebilmek elbette muhtevalarının bilmesine bağlıdır. Bu ise özellikle Kur'ân'ın kendisiyle nazil olan Arap dilini güzel bir şekilde bilmekle mümkündür. Arap dilinin önemli konularından birisi de teşbihtir. Teşbih literatürü ile ilgili mümtaz ve değerli çalışmaların bir hayli fazla olduğundan hiç şüphe yoktur.¹ Ancak bunların kahir ekseriyeti Arap diliyle meydana getirilmiş olmasından dolayı, Arap diline yabancı olan kişilerin, söz konusu çalışmalardan sağlıklı bir şekilde istifade imkânı kısıtlı olabilmektedir. Bu nedenle "Teşbih" sanatı ile ilgili kısa ve öz bir çalışmanın yapılmasının uygun olduğuna kanaat hâsıl oldu. Bu çalışmada, daha önce yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak; bir taraftan "Teşbih" sanatını ayet, hadis ve Arap şiir ile nesrinden örnekler eşliğinde kısa bir şekilde tahlil edilirken, diğer taraftan Kur'ân ve hadiste bulunan bazı örnekleri detaylandırarak ilim camiasına katkıda bulunmayı amaçlanmıştır.

Teşbih, çoğu zaman müşebbeh olan nesnenin farklı cihetlerini misallerle izah edip karşıdakini etki altında bırakmak amacı ve gayesiyle başvuru bir sanattır. Teşbih sanatı ile ilgili eserlerde, açıklığa kavuşturulmak istenen benzeyenin cihetleri (yönleri) teferruatlı bir şekilde açıklanmıştır. Bunları aşağıya alındığı şekilde hulasa etmek mümkündür:

1. Muhatapça kabul edilemez bir hükmü benzeyene nispet edildiğinde, bunun imkân dâhilinde olduğunu bir misal getirilerek kanıtlanır; buna benzeyenin imkânını beyan denilir. Mütenebbî'nin Seyfûddeve el-Hamdânî'yi methettiği aşağıdaki şiirinde zımnî teşbihte görüldüğü gibi:

فَإِنْ تَفَقَّ الْأَنَامَ وَأَنْتَ مِنْهُمْ فَإِنَّ الْمِسْكَ بَعْضُ دَمِ الْغَزَالِ

Sen insanlardan olduğun halde onlardan üstünsen

Bu şaşılacak bir durum değildir, nitekim misk de bir tür ceylan kanıdır.

2. Benzeyenin hali, muhatapça meçhul veya meçhul gibi sayılıyorsa benzeyeni izah etmek için misal getirilir. Bu duruma benzeyenin halini beyan denir; rengi bilinmeyen bir giysinin rengini, diğer bir giysinin rengine benzetmek gibi. 3. Muhatap tarafından, benzeyenin vaziyeti biliniyor, fakat bu vaziyetin boyutu ve keyfiyeti bilinmiyor yahut öyle farz ediliyorsa teşbihe başvurulur; bir giysinin hangi tonda siyah olduğunu açıklamak için "kuzgunî siyah" denilmesi gibi. Buna benzeyenin halinin miktarını beyan denilir. 4. Benzeyenin durumu ve kendisine nispet edilen hüküm muhatapın şüphesine neden oluyorsa örneğine benzetme yapılır. Buna benzeyenin halini takrir adı verilir. Bu çeşit benzetmeye benzeyenin soyut olması veya olağanın dışında bulunması halinde başvurulur. Emeğinin karşılığını elde edemeyen şahsın, buzun üzerine bir şeyler yazan şahsa teşbih edilmesi gibi. Bu dört amaca yönelik benzetmelerde benzeyene açıklık getirebilmek için benzetilenin benzeme niteliği bakımından daha kuvvetli ve daha meşhur bir öge olması şarttır. 5. Benzeyeni sevdirmek için süslü (tezyin) veya nefret ettirmek için çirkin (takbih) ya da ilginç göstermek (istitrâf) amacıyla da benzetmeler yapılır. Bunlarda benzetilen unsurun daha kuvvetli olma şartı aranmaz. Siyah gözü ceylan gözüne benzetmek tezyine, çiçek bozuğu yüzü horozların gagaladığı kuru tezeğe benzetmek takbihe, tutuşup içten içe ve dalga dalga yanan kömürü altın dalgalı misk denizine benzetmek istitrâfa örnek verilebilir.²

¹ Bk. İsmâil Durmuş, "Teşbih", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 24 Nisan 2020).

² Ebû Ya' kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Ali el-Hârizmî es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, (Lubnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1420/2000), 442-443; Ebû'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvîni, *el-İzâh fi 'ulûmi'l-belâga* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993), 180-12.

1. TEŞBİH

Teşbih “تشبيه” kelimesi “شبهه – يشبهه – تشبيهاً” tef’îl babından ve mezîd olan fiilin mastarıdır. Lügatte; “شبهت هذا بذاك”/Benzetmek, hikâye etmek” gibi anlamlara gelmektedir. Örneğin; “شبهت هذا بذاك” sözü denildiğinde “bunu şuna benzettim” demektir.³ Burada dikkat edilmesi gereken, söz konusu olan fiilin benzetme anlamında kullanıldığı zaman cerr harfi olan “bâ” harfiyle beraber gelmesidir.⁴ İstilahta ise; “الدلالة على مشاركة أمر لأمر في صفة مشتركة بينهما لكن هذه الصفة في إحدى هذين الأمرين”/Bir vasıfta aralarında benzerlik bulunan (birinde bu vasıf ya daha güçlüdür ya da daha zayıftır) iki şeyden birini diğerine teşbih edatlarından birinin vasıtasıyla benzetmektir” şeklinde tarif edilmiştir. Örneğin; “خالد كالأسد في”/Halit cesaretle aslan gibidir.”⁵ Bu örnekte Halit, teşbih edatı olan “kâf” harfinin vasıtasıyla cesaretle, aslana benzetilmiştir. İki şey arasında benzerlik kurulurken, burada olduğu gibi, ister teşbih edatı denilen ve çalışmanın ileriki safhasında detaylı bir şekilde açıklanacak olan harfler, kullanılsın ister kullanılsın bu şekildeki benzerlik teşbihtir. Nitekim teşbih edatının kullanılmadığı teşbih, en belîğ ve kaliteli teşbih sayılmıştır.⁶ Buna göre yukarıda geçen örnek “خالد أسد/Halit aslandır.” şeklinde ele alındığında, daha belîğ ve ifade bakımında daha değerlidir.⁷ Şu âyette bu tür teşbihin örnekleri görülmektedir: “وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ” O’nun (Peygamberin) zevceleri (eşleri), Müminlerin analarıdır.”⁸ Burada ayetin takdiri “وَأَزْوَاجُهُ كَأُمَّهَاتِهِمْ/O’nun zevceleri, onların anaları gibidir” şeklindedir. Teşbih edatı kullanılmadığından dolayı teşbih daha belîğdir. Başka bir örneği de İmrân b. Hattan’ın (84/703), Haccac’a (95/714) hitaben söylediği şu şiirde görmek mümkündür;

أَسَدٌ عَلَيَّ وَفِي الْحَرْبِ نِعَامَةٌ فَتَحَاءُ تَنْفِرُ مِنْ صَفِيرِ الصَّافِرِ

Bana karşı aslandır. Oysa savaşta devekuşu

yavrusudur. Islık çalanın ıslığından kaçır.⁹

Şiirde geçen “كَأَنَّ” cümlesinin takdiri, “كَأَنَّه أسد عليّ” şeklinde olduğu halde teşbih edatı olan “كَأَنَّ” harfi hazfedilmiştir. Hem âyette hem de şiirde teşbih edatı kullanılmadığından bu tür teşbih daha Belîğ ve değerli bir teşbih çeşidi sayılmıştır.¹⁰

³ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhidî, “şbh”, *Kitabu'l-'Ayn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003), 2/204-205; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, “şbh”, *Lisânu'l-'Arap* (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1119), 2189; Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgîb el-İsfahânî, “şbh”, *el-Müfredât fi'lgâribi'l-Kur'ân* (Mekke: Mektebetü Nezar Mustafa el-Bâz, ts.), 335; es-Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *el-Cevâhiru'l-Belâgat fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî* (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1999), 219.

⁴ Ferâhidî, “şbh”, 2/204-205; İbn Manzûr, “şbh”, 2189-2190.

⁵ Alî b. Muhammed Seyyid Şerîf el-Cürçânî, *et-Ta'rifât* (Beyrut: y.y. 1992), 81; Kazvîni, *el-İzâh*, 164; Hâşimî, *el-Cevâhiru'l-Belâga*, 219.

⁶ Kazvîni, *el-İzâh*, 227; Şihabuddin Ebü Senâ Mahmud b. Süleyman el-Hânefî, *Hüsnü't-tevvesul ilâ şana'ati't-tarasul* (Mısır: Matba'atü'l-Vehbiyye, 1398), 13; Hâşimî, *el-Cevâhiru'l-Belâga*, 219.

⁷ Kazvîni, *el-İzâh*, 227; Hânefî, *Hüsnü't-tevvesul*, 13; Hâşimî, *el-Cevâhiru'l-Belâga*, 219.

⁸ el-Ahzâb 33/6

⁹ Kazvîni, *el-İzâh*, 164; ayrıca şiirde geçen “فَتْحَاءُ” kelimesi için bk. Ferâhidî, “fth”, 2/299.

¹⁰ Kazvîni, *el-İzâh*, 164; Şeyh Emin Bekrî, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye fi sevbihe'l-cedid* (Beyrut: y.y., 1995), 2/39.

1.1. TEŞBİHİN UNSURLARI

Teşbih belâgati dört unsurdan meydana gelmektedir. Bunlar; müşebbeh, müşebbehün bih, vech-i şebeh ve teşbih edatıdır.¹¹

- Müşebbeh Unsuru: Teşbihte temel amaç; müşebbehin güç, kuvvet, çirkinlik ve güzellik gibi niteliklerini izhar etmektir.¹²
- Müşebbehün bih Unsuru: Bu unsur, müşebbehin güç, kuvvet, güzellik, çirkinlik vb. niteliklerini izah etmek ve kıyas etmek için getirilen örnektir. Bu nedenle ortak nitelik kendine benzetilen (müşebbeh bih) de daha meşhur ya da daha güçlü olmalıdır. Yukarıda zikredilen iki unsura belâgat ilminin ıstılahında “طرفا التشبيه/teşbihin tarafları” denir.¹³ Söz konusu olan bu iki unsur, her hâlükârda teşbihin bütün çeşitlerinde mutlaka zikredilmelidir.
- Vech-i Şebeh Unsuru: Teşbihin tarafları yani müşebbeh ile müşebbeh bih arasındaki ortak niteliklerdir.
- Teşbih Edatı Unsuru: Müşebbeh ile müşebbeh bih arasındaki benzetmek vasıtasıdır.

Söz konusu unsurları örnek üzerinde şu şekilde görmek mümkündür:

“أَنْتَ كَاللَّيْثِ فِي الشُّجَاعَةِ/Sen cesaret bakımından aslan gibisin.” Bu ifadede özne konumunda olan “أَنْتَ” kelimesi, benzeyen, “اللَّيْثُ” kendisine benzetilendir. Teşbih yönü ise, cesaret anlamına gelen “الشُّجَاعَةُ” ifadesidir. Yani iki nesne arasındaki teşbih sadece cesaret yönünden yapılmıştır.

1.2. TEŞBİHİN TARAFLARININ ÖZELLİKLERİ

Teşbihin tarafları denilen müşebbeh ve müşebbehün bihe ait bazı özellikler vardır. Bu özellikler; her ikisinin de hissî ya da aklî, müfret ya da mürekkep şeklinde olmaktadır.¹⁴

1.2.1. MÜŞEBBEH-MÜŞEBBEH BİHİN HİSSÎ YA DA AKLÎ OLMASI

Müşebbeh ve müşebbehün bihin her ikisi hissî ya da aklî olabileceği gibi birisi hissî diğeri aklî de olabilir. Görme, koklama, işitme, tatma, dokunma şeklindeki beş duyardan biri ile hissedilebilenlere hissî adı verilirken, söz konusu duyularla hissedilmeyen soyut nesnelere de aklî denilmektedir.¹⁵

Her ikisinin de aklî olmasına örnek; “العلم كالحياة/İlim, hayat gibidir.” cümlesidir. Burada bulunan müşebbeh (العلم) ve müşebbehün bihin (الحياة) her ikisi de aklî olan soyut şeylerdir ve duyu organlarıyla idrak edilemezler. Her ikisinin de hissî olmasına da şu örnek verilebilir; “تُعْرَهُ كَالْوَلُو/Dişi inci gibidir.” Bu örnekte müşebbeh olan “تُعْرَهُ” kelimesi ile müşebbehün bih olan “الْوَلُو” kelimesinin her ikisi de duyu organlarıyla kavranabilmektedirler. Dolayısıyla her ikisi de hissî olan şeylerdir. Taraflardan birisinin aklî diğerin hissi olmasına şu örnekler verilebilir; “العلم كالنور/İlim, nur(ışık)

¹¹ Kazvîni, *el-İzâh*, 164; Hâşimî, *el-Cevâhiru'l-Belâğa*, 221.

¹² Kazvîni, *el-İzâh*, 180; Hânefi, *Hüsnü't-tevvesul*, 14.

¹³ Kazvîni, *el-İzâh*, 164; Bekrî, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, 2/221; Ali el-Carim & Mustafa Emîn, *el-Belâgatu'l-vazihâ* (Beyrut: Dârul-Ma'ârif, ts.), 19.

¹⁴ Kazvîni, *el-İzâh*, 172; Hâşimî, *el-Cevâhiru'l-Belâğa*, 221.

¹⁵ Kazvîni, *el-İzâh*, 172; Hâşimî, *el-Cevâhiru'l-Belâğa*, 221-222.

gibidir.”, “العطر مثل سجية حسنة/Esans, güzel ahlak(karakter) gibidir.” Bu iki örneğin ilkinde aklî olan “ilim”, faydası itibariyle, hissî olan “ışık” a benzetilmiştir. İkinci örnekte ise tam bunun tersi yani hissî olan “esans”, insanı muttu etmesi yönünden, güzel ahlaka benzetilmiştir.¹⁶

1.2.2. MÜŞEBBEH-MÜŞEBBEH BİHİN MÜFRET YA DA MÜREKKEP OLMASI

Müşebbeh ve müşebbehün bihi birlikte müfret veya mürekkep olarak gelebilirler. İkisinden birisi müfret diğeri mürekkep olarak da gelmeleri mümkündür.¹⁷

Konunun daha güzel bir şekilde anlaşılması için müfret ile mürekkep lafızlarının ne anlama geleceğine dair kısa bir bilgi verilmesi uygun olur.

Müfret: Tek sözle bir anlama delâlet eden lafızdır. Diğer bir ifade ile parçaları ayrı ayrı ele alındığında bir anlam ifade etmeyen lafızlara müfret lafız denir. Meselâ “insan”, “hayvan”, “taş”, “çiçek” gibi lafızlar müfret lafızlardır. Bu örneklerden “insan” lafzını ele aldığımızda, “in” veya “san” hecelerinin insanın kendisi veya bir kısmına delâlet etmesi mümkün değildir. Bu durum aynı zamanda diğer örnekler için de geçerlidir. “Abdullah” ve “Abdülmelik” gibi isimler de birer müfrettir. Zira bunların parçaları (abd ve Allah veya abd ile melîk) “Ahmed” isminin parçaları gibidir, onlar her ne kadar daha önce iki ayrı isim olsalar da âlem (ad) olduktan sonra tek bir isim halini almışlardır.¹⁸

Mürekkep: Cüzleri farklı farklı düşünülduğünde bir mana veren lafızdır. Meselâ “رامي الحجارة/Taş atan kişi” ifadesini ele aldığımızda, “رامي” kelimesi taş atan bir zata, “الحجارة” kelimesi ise belirli bir cisme delâlet etmektedir. Müşebbeh ve müşebbeh bihin mürekkep olması veya birisinin mürekkep olması demek teşbihin iki cüzünün veya birisinin, iki veya daha fazla ögenin oluşturduğu bir tasavvurdan meydana gelmesi demektir. Başka bir ifadeyle mürekkep lafzın her iki parçası, ayrı ayrı varlığın adı olarak müstakil bir manaya delâlet eder.¹⁹ “محمد عبدالله ورسوله/Muhammed, Allah’ın kulu ve elçisidir.” cümlesindeki “عبدالله” kelimesi gibi. Zira bu kelime iki kısımdan müteşekkildir ve iki ayrı varlık olan “Allah” ile “kul” a delâlet etmektedir.

Burada şunu hatırlatmakta fayda vardır; yukarıda geçen müfret lafzının tanımında da “عبدالله” kelimesi örnek olarak verilmişti, fakat orada söz konusu olan kelimeler, bir şahsa isim (ad) olmalarından dolayı müfret olarak nitelenmiştir. Ancak burada isim değil muzaf ve muzafun ileyhten müteşekkil olarak “Muhammed” kelimesinin sıfatı olmuştur.²⁰

1.2.2.1. MÜŞEBBEH VE MÜŞEBBEHÜN BİHİN MÜFRET OLMASI

“وجهه كالقمر/Üzü ay gibidir.”, “الساعي بغير طائل كالراقم على الماء/Boş yere çabalayan suya yazı yazan kimse gibidir.” Bu iki örnekte taraflar yani müşebbeh ile müşebbehün bihin ikisi de müfret gelmiştir. İkinci örnekte hem müşebbeh hem müşebbehün bihe bağlanan car ve mecrur (بغير طائل), onları müfretlikten çıkarmamaktadır. Yine “نعره مثل اللؤلؤ المنظوم/Dişleri dizili inci gibidir.”

¹⁶ Kazvîni, *el-İzâh*, 173; Hâşimî, *el-Cevâhiru'l-Belâğa*, 221-222.

¹⁷ Kazvîni, *el-İzâh*, 173; Hâşimî, *el-Cevâhiru'l-Belâğa*, 221-222.

¹⁸ Kazvîni, *el-İzâh*, 172; Esîrüddîn el-Mufaddal b. Ömer es-Semerkandî el-Ebherî, *Müğni't-tulâb*, thk. Mahmud Ramazan el-Butî (Dimaşk: Dâru'l-Fikir, 1424/2003), 26-27.

¹⁹ Kazvîni, *el-İzâh*, 172; Ebherî, *Müğni*, thk. Mahmud Ramazan el-Butî, 26-27.

²⁰ Ebherî, *Müğni*, thk. Mahmud Ramazan el-Butî, 27.

ifadesinde müşebbehün bihin mevsuf olarak gelmesi, müfretliğine engel değildir.²¹ Başka bir örnek de şu âyette mevcuttur:

يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْتُوثِ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ

“O gün insanlar dağılmış kelebekler gibi olur. Dağlar da atılmış renkli yüne dönüşür.”²²

Yukarıdaki âyette gelen “النَّاسُ” ve “الْجِبَالُ” kelimeleri müşebbeh, “الْفَرَاشِ الْمَبْتُوثِ” ve “الْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ” kelimeler ise müşebbehün bihdır ve müfret olarak gelmiştir. Benzer bir örnek de şu şiirde gelmiştir:

لَكَ سِيرَةٌ كَصَحِيفَةِ الْأُبْرَارِ طَاهِرَةٌ نَقِيَّةٌ

Senin yaşantın, iyilerin amel defteri gibi pak ve tertemizdir.

Burada şair, öven kimsenin toplum içinde güzel bir intiba bıraktığını, ayıplanacağı bir geçmişinin olmadığını dile getirmek isterken bunu, “hasenat” denilen iyiliklerin yazıldığı amel defterine benzetmiştir.²³

1.2.2.2. MÜŞEBBEH VE MÜŞEBBEHÜN BİHİN MÜREKKEP OLMASI

Bu tür teşbihe şu âyet örnek olarak verilebilir:

وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَا أَنْزَلْنَا مِنْ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيحُ

“Onlara dünya hayatının örneğini de ver: O gökten indirdiğimiz bir su gibidir, yerin bitkisiyle birbirine karışmış, sonra bitki rüzgârın savurduğu çerçöp haline gelmiştir.”²⁴

Başka bir örnek de şu şiirde gelmiştir:

كَأَنَّ سُهَيْلًا وَالنُّجُومَ وَرَاءَهُ صُفُوفُ صَلَاةٍ قَامَ فِيهَا إِمَامُهَا

Sanki Süheyl ve arkasındaki yıldızlar

Önde imamın durduğu namaz safları gibidir.²⁵

Şiirde Süheyl yıldızıyla arkasındaki diğer yıldızlar, mihrapta namaz kıldırın imamla arkasında saf tutan cemaate benzetilmiştir.

1.2.2.3. MÜŞEBBEH VE MÜŞEBBEHÜN BİHTEN BİRİSİNİN MÜFRET DİĞERİNİN MÜREKKEP OLMASI

Ebü Temmâm'ın (231/846) şu beytinde olduğu gibi:

تَرَى نَهَارًا مُشْمِسًا قَدْ شَابَهُ زَهْرُ الرُّبَا فَكَأَنَّمَا هُوَ مُقْمِرٌ

Görürsün ki güneşli bir günün aydınlığı, tepelerdeki

çiçeklerin renkleriyle karışmış mehtaplı bir geceye benzemiştir.

Şiirde taraflardan olan müşebbeh “نَهَارًا مُشْمِسًا قَدْ شَابَهُ زَهْرُ الرُّبَا” mürekkep, müşebbehün bih “مُقْمِرٌ” ise müfretidir.

²¹ Hâşimî, *el-Cevâhiru'l-Belâğa*, 221.

²² el-Kâria 101/4-5.

²³ Carim & Emin, *el-Belâğatu'l-vazihâ*, 19.

²⁴ el-Kehf 18/45

²⁵ Kazvîni, *el-İzâh*, 176; Carim & Emin, *el-Belâğatu'l-vazihâ*, 29.

1.3. TEŞBİHİN EDATLARI

Teşbihin edatları, harf, isim ve fiil olmak üzere üç kısımdan ibarettir.²⁶

1.3.1. HARF OLAN EDATLAR

Teşbihin edatı olan harfler iki adettir. Bunlar; “ك/kâf” ve “كأن/kenne” harfleridir. Bu iki edatın ilki olan “kâf” harfi, teşbihin esas edatı olup kullanım açısından diğerinden daha revaçtadır. Söz konusu olan “kâf” edatı, çoğunlukla müşebbeh bihin (المشبه به) başında gelir.²⁷ Örneğin; “الوردُ كالمِسْكِ/Gül, misk gibidir.” ifadesinde teşbih edatı “kâf” harfidir ve müşebbeh bihi olan “المِسْكِ” kelimesinin başında gelmiştir. Yine şu ayette كَلَّمَحِ الْبَصَرِ أَوْهُوَ أَقْرَبُ “Kıyametin kopması ise göz açıp kapama gibi veya daha az bir zamandan ibarettir.”²⁸ âyette “كَلَّمَحِ الْبَصَرِ” kelimesi benzetilen nesnedir ve teşbih edatı olan “kâf” başında gelmiştir. Başka bir örnek de aşağıda gelen şiirlerde de mevcuttur:

أَنْتَ كَالشَّمْسِ فِي الصَّبَاِ وَإِنْ جَاوَزْتَ كَوَانَ فِي غُلُوِّ الْمَكَانِ

Sen parlaklıkta güneş gibisin.

Makamın yüceliği açısından ise Zühal'i de aştın.

مَكْرٌ مَقْرٌ مُقْبِلٌ مُدْبِرٌ مَعًا كَجُلْمُودٍ صَخْرٍ حَطُّهُ السَّيْلُ مِنْ عَلٍ

Hücum edip, ileriye atılıp ve geri manevra yapmada selin,

Yüksek bir yerden yuvarlayıp sürüklediği kaya parçası gibidir.²⁹

Birinci şiirde şair, övülen kimseyi parlaklık yönünden güneşe benzetmiş ve bunu yaparken de kendine benzetilen nesne olan “الشَّمْسِ” kelimesinin başına teşbih edatı olan “kâf” harfini getirmiştir. Aynı şekilde ikinci şiirde de şair, hızlı koşan ve aynı zamanda manevra kabiliyeti mükemmel olan bir atı, selin yüksek bir yerden yuvarlayıp getirdiği taş benzetmiştir. Burada kendine benzetilen nesne ise taş/kaya anlamında olan “جُلْمُودٍ” kelimesidir ve teşbih edatı olan “kâf” harfi başında zikretmiştir.³⁰

Yukarıda “kâf” edatının müşebbeh bihin başında geleceğini ifade edilmişti. Ancak bunun istisnası da vardır. Zira bazen başında geleceği nesne müşebbeh bih olmayabilir:

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَا أَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيَّاحُ

“Onlara dünya hayatının örneğini de ver: O gökten indirdiğimiz bir su gibidir, yerin bitkisiyle birbirine karışmış, sonra bitki rüzgârın savurduğu çerçöp haline gelmiştir.”³¹

Aslında âyette, dünya hayatı suya benzetilmek istenmemekte, belki dünyanın güzelliği, çekiciliği, görkemliliği vb. gibi durumlarından sonra, kendisine hâsıl olacak, noksanlık, helak, yokluk vb. gibi durumlarını, yemyeşil, güzel ve bol çiçekli, hoş kokulu olan, daha sonra kuruyan, bozulan,

²⁶ Carim & Emin, *el-Belâğatu'l-vazihâ*, 19.

²⁷ Kazvîni, *el-İzâh*, 180.

²⁸ en-Nahl 16/77.

²⁹ Kazvîni, *el-İzâh*, 177; Carim & Emin, *el-Belâğatu'l-vazihâ*, 21.

³⁰ Kazvîni, *el-İzâh*, 177; Carim & Emin, *el-Belâğatu'l-vazihâ*, 21.

³¹ el-Kehf 18/45.

rüzgârın önünde darmadağın olan bitkiye benzetilmiştir. Dolayısıyla burada teşbih edatı müşebbeh bihin önünde gelmiş denilemez.³²

Teşbihin ikinci edatı olan “كَأَنَّ/keenne” harfi ise belâgatçilerin çoğunluğuna göre kâf ve inne harflerden meydana gelmiş mürekkep bir teşbih edatıdır. Yukarıda açıklandığı üzere “kâf” edatı müşebbeh bihin başında gelirken “كَأَنَّ/keenne” edatı müşebbehin başında gelmektedir.³³ “كَأَنَّ حَاتَمٌ” Hatem, deniz gibidir.”, “كَأَنَّ الْمِسْكَ وَرْدٌ”/Esans, gül gibidir.” örneklerde teşbih edatı “كَأَنَّ/keenne” harfidir. Aynı zamanda müşebbehin başında gelmiştir. Şu ayette de aynı örneği görmek mümkündür:

طَلَعَهَا كَأَنَّهُ رُؤُوسُ الشَّيَاطِينِ

“Tomurcukları sanki şeytanların kelleleri gibidir.”³⁴

Başka bir örnek de şu şiirlerde gelmiştir:

كَأَنَّ قُلُوبَ الطَّيْرِ رَطْبًا وَيَابِسًا لَدَى وَكْرِهَا الْعُنَابُ وَالْحَشْفُ الْبَالِي

Yuvasındaki kimi taze kimi eski kuş yürekleri,

Hünnab ve çürük hurmayı andırır.

Şair burada kartalın iyi avcı bir kuş olduğunu söylerken, taze kuş yüreklerini hünnaba, eskilerini de çürük hurmaya benzetmiştir.

رُبَّ لَيْلٍ كَأَنَّهُ الصُّبْحُ فِي الْخُسْنِ وَإِنْ كَانَ أَسْوَدَ الطَّيْلَسَانَ

Her ne kadar taylasan³⁵ siyahlığında olsa da

Birçok gece vardır ki güzellikte sabah gibidir.³⁶

Bu şiirde de şair birçok geceyi her ne kadar karanlık olsa da güzellik yönünde sabaha benzetmiştir.

Bu şiirlerde teşbih edatı “كَأَنَّ/keenne” harfi olup, müşebbeh olan “قُلُوبَ الطَّيْرِ” ve “الصُّبْحُ” kelimeleri önüne gelmiştir.

1.3.2. İSİM OLAN EDATLAR

Teşbih bildiren edatlar sayılamayacak kadar çoktur. Ancak en fazla kullanılan isim edatlar; “شبه/şibh”, “شبيه/şebîh”, “نظير/nazîr”, “نحو/nahiv”, “مثيل/mesîl”, “مثل/misl”, “مثل/mesel”, “مماثل/mumasil” vb. gibi edatlardır. “مثل السَّمَاءِ مِنَ الْأَزْرَقِ”/Gökyüzü masmavi yaygı gibidir.” Bu örnekte göğün maviliği, çok mavi olan kilime benzetilmiştir ve benzetme vasıtası isim olan “مثل/misl” edatı kullanılmıştır. “مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِينَ اسْتَوْفَدُوا نَارًا” “Onlar (münafıklar), çevresini aydınlatmak için ateş yakan kimseye benzerler.”³⁷ Allah, bu âyette münafık kimselerin durumunu gece ateş yakan kimselere benzetmiş ve benzetme edatı ise “مثل/mesel” isim edatını kullanılmıştır.

³² Kazvîni, *el-İzâh*, 180.

³³ Kazvîni, *el-İzâh*, 169.

³⁴ es-Saffat 36/65.

³⁵ Taylasan, Acem elbiselerinden olup, bazı imtiyazlı âlimlerin giyeceği genişçe cübbenin adıdır. (Carim & Emin, *el-Belâğatu'l-vazihâ*, 20).

³⁶ Carim & Emin, *el-Belâğatu'l-vazihâ*, 21.

³⁷ el-Bakara 2/17.

العمر مثل الضيف أو كالطيف ليس له إقامة

Ömür misafir veya hayal gibidir. Ona durmak yoktur.

Şair ömrün geçici olmasını, bir yere uğrayan ve kısa bir süre sonra da oradan ayrılan misafir kimseye veya insanın kurmuş olduğu hayale benzetmiştir. Nasıl ki bunlar durmadan geçiyorlarsa, ömür de bunlar gibi hiç durmadan geçmektedir.

إن القلوب إذا تنافر ودَّها مثل الرُّجاجة كسرها لا يجبرُ

Gerçekten kalplerin, sevgisi nefrete dönüştüğü zaman

Cam gibidir, kırıklarının tamir edilmesi mümkün değildir.

Bu şiirde ise kalp (gönül) kırıklığı, kırılan cama benzetilmiştir. Kırılan bir camın tamiri mümkün olmadığı gibi kırılan bir gönlün de onarılması pek mümkün olmayacaktır. Her iki şiirde de teşbih edatı olarak isim olan “مثل/misl” edatı kullanılmıştır.³⁸

1.3.3. FİİL OLAN EDATLAR

Teşbih vasıtalarından üçüncüsü; “يُحَاكِي/yuhakî”, “يُضَاهِي/yudahî”, “يُضَارِعُ/yudari’u”, “يُنَازِرُ/yunaziru”, “العمر يشبه العمر يمشيه/yumasilu”, “يُشْبِهُ/yuşbihu”, “حَسِبَ/hasibe”, “ظَنَّ/zanne” vb. gibi fiillerdir.³⁹ Örneğin “العمر يشبه العمر يمشيه/Ömür, misafire benzer.” Burada ömrün kısalığı ve geçiciliği, kısa bir müddet durup giden misafire benzetilmiştir. Teşbih vasıtası ise “يُشْبِهُ/yuşbihu” fiilidir. “الكريم يماثل البحر في عطائه/Cömert kişi, ikram etmede denize benzer.” Bu ikinci örnekte ise cömert kişi, malını fakirlere dağıtma yönüyle denize benzetilmiş ve teşbih vasıtası olarak “يُمَاسِلُ/yumâsilu” fiili kullanılmıştır. Fiilin, teşbih edatı olarak kullanılmasına bir örnek de şu ayette vardır:

إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَّنثُورًا

“Onları gördüğünde saçılmış inciler sanırsın.”⁴⁰

Burada “حَسِبَ” fiili teşbih vasıtası olarak kullanılmıştır.

1.4. TEŞBİHİN ÇEŞİTLERİ

Belâgat âlimleri bazı kıstasları göz önünde bulundurarak, teşbih çeşitlerini zikretmişler. Bunlar, teşbihin unsurlarının sayısına göre ve vech-i şebihin anlaşılmasına göre olmak üzere iki kıstastan ibarettir.

1.4.1. UNSURUNUN SAYISINA GÖRE TEŞBİH

Unsurunun sayısına göre teşbih, dört çeşitten ibarettir. Bunlar; tam teşbih, mücmel teşbih, müekked teşbih ve belîğ teşbihtir.

1.4.1.1. TAM TEŞBİH

İçerisinde, teşbihin rükünleri de denilen, müşebbeh, müşebbehün bih, teşbih edatı ve vech-i şebeh gibi dört unsurun eksiksiz bir şekilde bulunan teşbihtir. “حاتم كالبحر في العطاء/Hatem, vermede

³⁸ Kazvîni, *el-İzâh*, 177; Carim & Emin, *el-Belâğatu'l-vazihâ*, 21.

³⁹ Kazvîni, *el-İzâh*, 180.

⁴⁰ el-İnsan 76/19.

(cömertlikte) deniz gibidir.” Burada teşbihin dört unsuru olan müşebbeh “حاتم”, müşebbehün bih “البحر”, teşbih edatı “ك” ve vech-i şebeh “في العطاء” zikredilmiştir.

رُبَّ لَيْلٍ كَأَنَّهَ الصُّبْحُ فِي الْحُسْنِ وَإِنْ كَانَ أَسْوَدَ الطَّيْلَسَانِ

Her ne kadar taylasan siyahlığında olsa da
Birçok gece vardır ki güzellikte sabah gibidir.

أَنْتَ كَاللَّيْثِ فِي الشُّجَاعَةِ وَالْإِفْدَامِ وَالسَّيْفِ فِي قِرَاعِ الْخُطُوبِ

Sen cesaret ve atılganlıkta Arslan gibi,
Sıkıntılarla mücadele ve onları yenmede ise kılıç gibisin.

سَرْنَا فِي لَيْلٍ بَهِيمٍ كَأَنَّهَ الْبَحْرُ ظَلَامًا وَإِرْهَابًا

Öyle karanlık bir gecede yürüdük ki,

Karanlık ve korkunçlukta deniz gibiydi.

Yukarıdaki şiirlerde altı çizilen ifadelerde teşbihin dört unsuru eksiksiz olarak zikredildiğinden dolayı tam teşbih çeşidi mevuttur. Şu âyette de tam teşbihin örneği vardır: *وَإِنْ يَسْتَعْتُوا يَغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ* “Şayet onlar (susuzluktan feryat edenler) yardım isterlerse, onlara erimiş maden gibi yüzlerini kavuran bir su ile yardım edilir.”⁴¹ Bu çeşit teşbihe tam teşbih denildiği gibi mufassal ve mürsel teşbih de denilmektedir.⁴²

1.4.1.2. MÜCMEL TEŞBİH

Mücmel teşbih; içerisinde teşbihin unsurlarından müşebbeh, müşebbehün bih ve teşbih edatı ister bulunsun ister bulunmasın vech-i şebehin zikredilmediği teşbihtir.⁴³ Örnek: “*التَّخُو فِي الْكَلَامِ كَالْمَلْحِ*” “Sözdeki nahiv, yemekteki tuz gibidir.”⁴⁴ Bu örnekte vech-i şebeh dışında tüm unsurlar zikredilmiştir. Vech-i şebehi ise şu şekilde takdir etmek mümkündür: Tuz yemeği ıslah ettiği gibi nahiv de sözü ıslah eder. Yani burada vech-i şebeh “ıslah” ifadesidir. Bir başka ifade ile tuzsuz yemek nasıl güzel ve lezzetli olmazsa, aynı şekilde nahiv kaidelerine uymayan herhangi bir söz de yerinde ve güzel olmaz. Şairin şu şiirinde de bu çeşit teşbih görülmektedir:

كَأَنَّ الشَّمْسَ الْمُبِيرَةَ دِينَارٌ جَلَّتْهُ حَدَائِدُ الصَّرَابِ

Işık saçan güneş, darphanecilerin
çekiçleri altındaki dinar gibidir.

Şu âyetlerde de aynı örnek mevcuttur:

وَمِنْ آيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ

“Dağlar gibi gemilerin denizde akıp gitmesi de O'nun delillerindedir.”⁴⁵

⁴¹ el-Kehf 18/29.

⁴² Kazvîni, *el-İzâh*, 177; Carim & Emin, *el-Belâğatu'l-vazihâ*, 21.

⁴³ Kazvîni, *el-İzâh*, 191.

⁴⁴ Kazvîni, *el-İzâh*, 177; Carim & Emin, *el-Belâğatu'l-vazihâ*, 25.

⁴⁵ eş-Şûrâ 42/32.

وَجَفَانٍ كَالْجَوَابِ

“Havuz gibi çanaklar.”⁴⁶

1.4.1.3. MÜEKKED TEŞBİH

Müekked teşbih; içerisinde teşbihin unsurlarından müşebbeh, müşebbehün bih bulunmasına ve vechi şebbeh bulunmasına rağmen teşbih edatının zikredilmediği teşbihtir. Bu şekilde gelen teşbihe mükked teşbih denilmesi, edatın aradan kalkması, muhatapta sanki müşebbeh, müşebbehün bihin aynısıymış gibi bir intiba bırakmasından dolayıdır. Böyle bir teşbih vermek istenilen anlamı pekiştirir. Nitekim buna Türkçede “pekiştirilmiş” teşbih denilmektedir.⁴⁷ Örnek: “العلم نور يهدي كل /Hatem, vermede (cömertlikte) denizdir.”, “وجهه قمر /Yüzü, aydır.”, “علم نور يهدي كل /Hatem, vermede (cömertlikte) denizdir.”, “وجهه قمر /Yüzü, aydır.”, “علم نور يهدي كل /Hatem, vermede (cömertlikte) denizdir.” Bu örneklerde sadece teşbih edatı olmadığından dolayı mükked teşbih çeşidi meydana gelmiştir. Şu şiiri de örnek vermek mümkündür:

أَنْتَ نَجْمٌ فِي رُفْعَةٍ وَضِيَاءٍ تَجْتَلِيكَ الْعُيُونُ شَرْقًا وَعَرَبًا

Sen, yükseklik ve parlaklık yönünde bir yıldızsın

Doğuda da batıda da bütün gözler sana bakar.⁴⁸

Bu şiirde vech-i şebbeh, “رُفْعَةٍ/yükseklik” ve “ضِيَاءٍ/parlaklık” olmak üzere iki sıfattan ibaret iken, teşbih edatı zikredilmemiştir. Konuyla ilgili başka bir örnek de şu âyette gelmiştir:

وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ

“Dağları, yerinde durmuş hareketsiz şekilde görürsün, hâlbuki onlar bulutların yürümesi gibi yürümektedirler.”⁴⁹

Âyette dağlar yürüme yönünde bulutlara benzetilmiştir. Müşebbeh “هِيَ”, müşebbehün bih “السَّحَابِ” ve vech-i şebbeh de “المرور” şeklindeki mastardır.

1.4.1.4. BELİĞ TEŞBİH

Beliğ teşbih; sadece müşebbeh ve müşebbehün bihin zikredildiği, vech-i şebbeh ve teşbih edatının zikredilmediği teşbihtir. Buna beliğ teşbih adı verilmiştir. Çünkü edat ve vech-i şebbeh zikredilmeyince sanki teşbihin iki tarafı olan benzeyen ve benzetilen aynı şey gibidir.⁵⁰ Örnek: “العلم نور /İlim nurdur.”, “حاتم بحر /Hatim denizdir.” Aşağıdaki şiirde de bu türden teşbih mevcuttur:

التَّشْرِ مِسْكَ وَالْوُجُوهُ دَنَائِيرُ وَأَطْرَافُ الْأَكْفِ عَنَمُ

(Kadınların) güzel kokuları misk,⁵¹ yüzleri dinar

⁴⁶ Sebe 34/13.

⁴⁷ Zafer Kızıklı, “Edebî Bir Sanat Olarak Arap Belâgatinde “Teşbih”, *Dini Araştırmalar Dergisi* 9/27 (Nisan. 2007), 27.

⁴⁸ Carim & Emin, *el-Belâğatu'l-vazihâ*, 25.

⁴⁹ en-Neml 27/88.

⁵⁰ Kazvîni, *el-İzâh*, 179; Carim & Emin, *el-Belâğatu'l-vazihâ*, 21.

⁵¹ التَّشْرِ مِسْكَ /en-Neşir; Güzel koku demektir (bk. Ferâhidî, “nşr”, 4/221).

Avuç kenarları (Parmakları) ise 'anem ağacıdır.⁵²

Mütenebbî (354/965) bir şiirinde ölümü hırsıza şu şekilde benzetmiştir:

وما الموت إلا سارقٌ دَقَّ شَخْصَهُ يَصُولُ بلا كهفٍ ويسعى بلا رجل

Ölüm kendini gizlemiş hırsızdan başka bir şey değildir.

Eli olmadığı halde saldırır, ayağı olmadığı halde yürür.

Şair ölümün gizliliğini ve ne zaman geleceğini, kendini saklayan, gizli bir şekilde başkalarına zarar veren hırsız kimseye benzetmiştir. Şiirde sadece teşbihin tarafları dediğimiz müşebbeh ve müşebbehün bih zikredildiği için belîğ bir teşbih oluşmuştur.⁵³

Aşağıdaki ayetler ve hadiste de benzer örnekler vardır:

وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ

"Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir."⁵⁴

جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا خَامِدِينَ

"Onları biçilmiş ekin, sönmüş ateş haline getirdik."⁵⁵

الصَّلَاةُ نُورٌ وَالصَّدَقَةُ بُرْهَانٌ وَالصَّبْرُ ضِيَاءٌ

"Namaz bir nur, sadaka bir delil ve sabır da bir ışıktır."⁵⁶

الْمُؤْمِنُ فِي الدُّنْيَا صَيْفٌ وَمَا فِي يَدِهِ عَارِيَةٌ وَالصَّيْفُ مُرْتَجِلٌ وَالْعَارِيَةُ مُؤَدَّةٌ

"Mümin dünyada bir misafir, elindeki de emanettir. Misafir gider, emanet geri alınır."⁵⁷

Şair Lebîd'e (40/660) ait olduğu söylenen ve son hadisin anlamına yakın bir beyt ise şu şekilde gelmiştir:

وَمَا الْمَالُ وَالْأَهْلُونَ إِلَّا وَدَائِعٌ وَلَا بُدَّ يَوْمًا أَنْ تُرَدَّ الْوَدَائِعُ

Mal ve aileler ancak birer emanettir.

Bir gün emanetin geri verilmesi gerekmektedir.⁵⁸

1.4.2. VECH-İ ŞEBEHİN ANLAŞILMASINA GÖRE TEŞBİH

Vech-i şebihin anlaşılmasına göre teşbih dört çeşitten ibarettir. Bunlar; mübtezel yakın teşbih, garip uzak teşbih, temsîlî teşbih ve zımnî teşbihtir.

1.4.2.1. MÜBTEZEL YAKIN TEŞBİH

⁵² العنم شجر من الشجر السواك / el-Anem; misvak ağaçlarının bir çeşidi olup, dalları yumuşak, yaprakları çok zarif bir ağaçtır. Şiirde kadınların parmakları, bu ağacın yumuşak dalına ve zarif yapraklarına benzetilmiştir (bk. Ferâhidî, "anm", 3/242).

⁵³ Carim & Emin, *el-Belâğatu'l-vażihâ*, 37.

⁵⁴ el-En'âm 6/32.

⁵⁵ el-Enbiyâ 21/15.

⁵⁶ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Riyâzu's-ş-şâlihîn* (Dâru'r-Rayyân li-Türâs, ts.), 25.

⁵⁷ Ebû'l-Kâsım Müsnidüddünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, nşr. Hamdi b. Abdulmecid es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye 1983), 9/101; Kazvîni, *el-İzâh*, 165.

⁵⁸ Kazvîni, *el-İzâh*, 165.

Beni denemek için, türlü türlü üzüntülerle deniz

Dalgaları gibi perdelerini üzerime bırakan birçok gece var.⁶⁵

Bu beyitte gece, denizin dalgasına teşbih edilmiştir, fakat teşbih bununla bitmemiş. Zira şair, geceyi çeşit çeşit kederlerle kendisini denemek için örtülerini üzerine atmakla vasıf etmektedir. Böyle olunca burada açıkça belirtilmeyen başka şeylere de benzetilmekte ve teşbih basit bir teşbihten çıkarak karmaşık bir durum almaktadır. Bu nedenle teşbihin iki unsurundan birinin başka şeylerle nitelenerek teşbihin karmaşık bir durum alması, onun “temsil” şeklinde isimlendirilmesine sebep teşkil edilmiştir.⁶⁶

Bu tür teşbihin örnekleri Kur'ân'da çoktur ancak burada iki örnekle iktifa edilecektir:

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ

“Mallarını Allah yolunda sarf edenlerin durumu, her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren tanenin durumu gibidir.”⁶⁷

Bu âyette mal ve servetlerini rableri rızasında harcayanların halleri, alacakları mükâfatın kat kat olması yönünden buğday tanelerine teşbih edilmiştir. Adam buğday eker, ondan yedi başak çıkar her başakta da yüz buğday tanesi vardır. Böylece bire yedi yüz veren bu buğday tanesi gibi, Allah yolunda verilen zekât ve sadakalara da yedi yüz kat sevap verilmiş olur.

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَشْتِئَانًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ

“Allah'ın rızasını kazanmak ve kalplerini sağlamlaştırmak için mallarını sarf edenlerin durumu, yüksekçe bir tepede bulunan, bol yağmur aldığı yemışlerini iki kat veren, bol yağmur yağmasa bile çisentisi yeten bir bahçenin durumu gibidir.”⁶⁸

Yukarıda geçen âyette, ihlaslı bir şekilde verilen sadakanın durumu, bol yağmurlu bir yerde olan, bol yağmur yağmasa bile az bir çisentinin ürünün büyüyüp bol olması için yeterli olduğu bahçeye teşbih edilmiştir.

Son olarak bir hadis örnek verilecektir:

مثل المؤمنين في توادهم وتراحمهم وتعاطفهم كمثل الجسد إذا اشتكى منه عضو تداعى له سائر الجسد بالسهر والحمى

“Müminler, birbirlerine olan sevgi, acıma ve şefkatlerinde bir vücut gibidirler. Vücudun bir organı rahatsızlanırsa diğerleri de uykusuzluk ve ateşle ona katılırlar.”⁶⁹

1.4.2.4. ZİMNİ TEŞBİH

Bu tür teşbihte, daha önce geçen teşbih çeşitlerinde müşebbeh ve müşebbehün bih açıktan zikredilirken, burada zikredilmez. Bunun bir teşbih olduğu ancak cümlenin bağlamından anlaşılacaktır. “إذا/وعده الكريم أعطى فالبرق يعقبه المطر”/Cömert kişi vaatte bulunduğu yerine getirir, zira şimşegin ardından yağmur yağar.⁷⁰ Burada iki ayrı cümle, birbirine atıf harfi olan “fâ” edatıyla bağlanmıştır. İlk cümledeki “cömert kişi” ikinci cümledeki “şimşege” doğrudan değil de

⁶⁵ Kazvîni, *el-İzâh*, 191.

⁶⁶ Kazvîni, *el-İzâh*, 193.

⁶⁷ el-Bakara 2/261.

⁶⁸ el-Bakara 2/265.

⁶⁹ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccac, *el-Camiu's-şahîh* (Beyrut: Dâru'l-Afaki'l-Cedîde, 1407), “Birr”, 66.

⁷⁰ Kazvîni, *el-İzâh*, 183; Carim & Emin, *el-Belâgatul-vazihâ*, 25.

dolaylı yoldan benzetilmiştir. Ancak cümleler güzel bir şekilde tahlile tabi tutulduğunda aralarındaki ilgi ve benzerlik anlaşılacaktır. Başka bir örnek de şöyledir:

إِصْبِرْ عَلَى حَسَدِ الْحَسُودِ فَإِنَّ صَبْرَكَ قَاتِلُهُ فَالْتَّارُ تَأْكُلُ نَفْسَهَا إِنْ لَمْ تَجِدْ مَا تَأْكُلُهُ

Kıskanç kişinin kıskançlığına sabret, zira senin sabrın onu öldürür.

Ateş, şayet yiyecek bir şey bulamazsa kendi kendini yer.⁷¹

Hasedine karşı cevap verilmeyen, öfkesiyle baş başa kalarak kendini heder eden kıskanç kimse, odun atılmadığında giderek zayıflayan, sonra kül olan ateşe teşbih edilmiştir. Nasıl ateş odun takviyesi yapılmadığında içindeki odunları yakıp bitirerek yok olursa, kıskanç kimse de muhatabının sabrı karşısında içten içe kendini yer bitirir. Burada haset eden kişi ateşe benzetilmiştir. Ancak alışılmış olan teşbihin kurallarını burada görmek mümkün değildir. Zira açıktan değil dolaylı bir yolla ve cümlenin siyak-sibakında teşbih anlaşılabilir.⁷²

2. KUR'ÂN'DA TEŞBİH ÖRNEKLERİ

Kur'ân'da, teşbih sanatı, ayetlerdeki lâfzî i'câzı ve vasıflardaki mübalağayı ifade eder. Gizli olan şeyleri açık, aklî olan şeyleri de hissî gösterir. Ayrıca “teşbih” sanatı, çirkinî güzel, güzeli çirkin, uzak olanı yakın ve yakın olanı uzak gösterir. Manaya açıklık kazandırarak pekiştirir. Hiç şüphesiz Kur'ân'da, yukarıda detaylı olarak açıkladığımız teşbihin her çeşidini bulmak mümkündür. Ancak çalışmanın hacmini dikkate alarak, burada tüm teşbih çeşitlerini ayrı ayrı ele almaktan ziyade, Kur'ân'nın derya misali belâgatinden sadece birkaç örnek üzerinde durulacaktır. Bu örnekler bazen, teşbihin tarafları denilen müşebbeh ve müşebbehün bihin ikisi birden, aklî veya hissî gelebildiği gibi, biri hissî diğeri ise aklî şeklinde gelebilmektedir. Her örneğin sonunda mümkün mertebe bu durumdan bahsedilecektir. Görme, koklama, işitme, tatma, dokunma şeklindeki beş duyudan biri ile hissedilebilenlere hissî adı verilirken, söz konusu duylarla hissedilmeyen soyut nesnelere de aklî denilmektedir.⁷³

مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَيَّ شَيْءٍ

“Rablerini inkâr edenlerin hali; fırtınalı bir günde rüzgârın onu şiddetle savurmuş olduğu bir kül yığınının benzeri! O kazandıklarından hiçbir şey elde edemeyecektir.”⁷⁴

Burada müşebbeh, inkâr edenlerin dünyada yapmış oldukları amelleridir. Müşebbehün bih ise şiddetli bir fırtınaya maruz kalmış kül yığınlarıdır. Aralarındaki alaka (ilgi) ise her ikisinin de yok olup gitmesidir. Yani fırtına külü darmadağın edip yok ettiği ve hiçbir zaman bir araya gelmesi mümkün olmadığı gibi, iman etmeyen kişinin yapmış olduğu ve umut bağladığı iyilikleri de o şekilde yok olup gider ve hiçbir şekilde ondan istifade edemeyecektir. Başka bir ifadeyle; soyut bir hal, somut ve gerçek bir hale benzetilmiştir. Soyuttan kasıt inkâr edenlerin iyi amelleri, somut ve olgusaldan ise rüzgârın göklere savurduğu kül yığınıdır. Buna göre, iman nuruyla aydınlanmamış, inkârcı kimsenin olumlu fiilleri, eserleri, hayır ve hasenatları, manevi kıstas yönünden geçersiz, temelsiz ve güvensizdir. Talep edilen ve umulanın hilafına sonraki gerçeğin bu şekilde zuhur

⁷¹ Carim & Emin, *el-Belâgatü'l-vazihâ*, 50-51.

⁷² Kazvîni, *el-İzâh*, 193; Carim & Emin, *el-Belâgatü'l-vazihâ*, 50-51.

⁷³ Kazvîni, *el-İzâh*, 172; Hâşimî, *el-Cevâhiru'l-Belâğa*, 221.

⁷⁴ İbrahim 14/18. Bu âyetin ve daha sonraki tüm ayetlerin mealini verirken “*Kur'ân Yolu Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd., (Ankara: y.y., 2013)” eserinden faydalanılmıştır. Dolayısıyla her ayetin sonunda söz konusu kaynağın belirtmesine gerek duyulmamıştır.

etmesinden, imanı olmayan bir şahsa bir nedamet, bir de güçlü bir irşat ve vaaz vesilesi yer almaktadır.⁷⁵

بِقَيْعَةٍ يَحْسِبُهُ الظَّمَانُ مَاءً حَتَّى إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا وَوَجَدَ اللَّهَ عِنْدَهُ فَوَفَّاهُ حِسَابَهُ وَاللَّهُ سَرِيعٌ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ
الْحِسَابِ

“İnkâr edenlerin yapıp ettikleri, susamış kimsenin geniş düzlüklerde görüp su zannettiği serap gibidir; sonunda gelip ona ulaştınca orada bir şey bulamaz, ama Allah'ı yanında bulur, O da eksiksiz olarak hesabını görürverir. Allah'ın hesabı pek çabuktur.”⁷⁶

Burada inkâr edenlerin fiilleri ve amelleri, soyut bir şeydir ve somut olan serapta görünen suya benzetilmiştir. Aralarındaki ilgi ise, her ikisinin de kişiye herhangi bir fayda sağlamadığı gerçeğidir. Yani buradaki teşbih, temsilî teşbih çeşitlerinden olup, inkârcı kişilerin yapacağı iyilikleri, fayda vermeme açısından, sıcak bir günde, çölün ortasında bir avuç suya hasret kişinin serapta görmüş olduğu suya benzetilmiştir. Bu kişi görmüş olduğu suya doğru, tarifi mümkün olmayan sevinç ve umutla koşar adımlarla gider, bir an evvel suya kavuşup kana kana o sudan içmek ister. Fakat bu sevinç ve umut nihayette hayal kırıklığına ve nedamete dönüşür. Zira bu kişinin su diye bildiği şey gerçekten bir seraptan başka bir şey değilmiş. Dolayısıyla gerçeği yansıtmadığı ve samimi olmadığı zaman, Allah'a samimi bir bağlanış gibi intiba veren ve olumlu nitelikler atfedilen bütün amel ve fiillerin, kişide bir anda, bir tuzak, bir hayal kırıklığına dönüşür. Kendisine en çok ihtiyaç duyulduğu bir anda, bir şeyin aniden ve beklenmedik bir şekilde yok olup, ortalıktan kaybolması, o kişiye hasret ve pişmanlığın en şiddetlisini yaşatmaktadır.⁷⁷ Nitekim İbn Âta'dan (öl. 309/922), “Allah'tan başka her şey yoksuldur; yani Hak'tan ve O'nun marifetinden halidir” görüşünü aktaran Sülemî (73/692), şunları söylemiştir:

Bilmelisin ki bir millet zühd meydanına atılır ve Allah dışındaki her şeyi unuttur; Allah'ın onlara olan muhabbetinden dolayı da Hak'a ulaşırlar. Diğer taraftan bir millet de say' ve çabalama ortamına girerler, fakat bunlar Hak'ın farz ettiği vazifelerden bihaberdirler, görevlerini yerine getirmezler, fakat say' ve çabalarıyla Rabbine ulaşacaklarını tahmin ederler. Hâlbuki Rabbine, yalnız Rabbinin inayet ve keremine ulaşmış kişi ermiştir.”⁷⁸

Aşağıdaki âyette ise dünyada yaptıkları harcamalarına karşılık, bir mükâfat ve iyi bir gelecek beklerken, onların bu harcamaları, rüzgârın savurup yok etmiş olduğu ekin gibi, kendilerine hiçbir yarar vermeyeceği teşbihi bir anlatımla izah edilmiştir.

مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ

“Bu dünya hayatında sarf ettiklerinin durumu, kendilerine zulmeden kimselerin ekinlerine isabetle kavurup mahveden soğuk bir rüzgârın durumu gibidir.”⁷⁹

Kâfirler, inançsızlar ve bunlara benzeyen kimseler, iman cevheri olmadığından veya iman olduğu halde mallarını dünyalık amaçları nedeniyle veya riya yaparak, övünmek ve toplum tarafından methedilmek niyetiyle infak ettikleri için onlara bir yarar celp etmeyecektir. İman nuru olmadan veya Allah rızası dışında infak edilen bu malların durumu, yakıcı bir hortumun bir bitkiye

⁷⁵ Ebû'l-Hasen Ali b. İsâ er-Rummânî, “en-Nuket fi i'câzi'l-Kur'ân”, *Selâsu resâil fi i'câzi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Halefullah & Muhammed Zeğlül Selam, (Mısır: Dâru'l-Ma'ârif bi-Mısır 1387/1968), 82; Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *Kitâbü's-Şinâ'ateyn*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî & Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm (Kahire: y.y., 1952), 239-241; Kılıç, “Kur'ân ve Hadislerde Temsili Anlatım Örnekleri”, *İslami İlimler Dergisi*. 5/1 (Bahar 2010): 17.

⁷⁶ en-Nur 24/39.

⁷⁷ Rummânî, “en-Nuket fi i'câzi'l-Kur'ân”, thk. Muhammed Halefullah & Muhammed Zeğlül Selam, 82; Askerî, *Kitâbü's-Şinâ'ateyn*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî & Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm, 240.

⁷⁸ Ebû Abdurrahman Abdullah b. Habib b. Rûbeyyia es-Sülemî, *Ziyâdâtu hakâiki't-tefsir* (Beyrut: Dâru'l-Maşrik, 1997), 107.

⁷⁹ Âl-i İmrân, 3/117.

musallat olması ve geride hiçbir şey kalmayacak şekilde onu yok etmesi gibidir. Başka bir ifadeyle, Allah rızası gözetilmeden yapılan şeylerin kıyamet günündeki durumu şöyledir: Çiftçi ürünlerini eker, ürünler yeşerir ve olgunlaştığında hasat edip güzel bir kâr elde edeceğine dair beklentisi güçlenir. Tam bu esnada kavurucu bir rüzgârın esip bütün ürünlerini yakıp kavurduğunda elde nasıl bir şey kalmazsa, Allah rızası dışında yapılan ameller de buna benzer.⁸⁰

Bu âyette müşebbeh, “مَا يُفْقُونَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا”/inançsız kimselerin dünyada infak ettiği” şeylerdir. Müşebbehün bih, “şiddetli ve soğuk rüzgârın isabet etmiş olduğu kavmin ekini” dir. Vech-i şebih ise “yok olmak, helak olmak” tır. Ayrıca müşebbeh olan “harcamalar ve niyet” beş duyu organıyla algılanamadığından dolayı aklı, müşebbehün bih ise “rüzgâr” olup algılanabildiğinden dolayı hissîdir.

Müşriklerin şirkten kaçınmalarının gerekli olduğunu ve hatta bunun şart olduğunu ifade eden şu âyette yine aklı olan şirk, hissî olan bir nesneye benzetilmiştir:

وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخَطَّفَهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوَى بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ

“Kim Allah’a ortak koşarsa sanki o, gökten düşüp parçalanmış da kendisini kuşlar kapmış yahut rüzgâr onu uzak bir yere sürüklemiş (bir nesne) gibidir.”⁸¹

Âyette geçen benzetmeyi Zemahşerî (538/1144), şu şekilde izah etmiştir: “Kim Allah’tan başka bir ilah edinirse büyük bir hüsrana uğramış ve açık bir helake düşmüş olur. O gökyüzünden düşüp yırtıcı kuşların kapıp paramparça ettiği ve her birinin bir parça koparıp aldığı ve tamamen helake uğradığı kimse gibidir. Yahut rüzgârın savurduğu, helak edici ıssız, kurtuluş olmayan bir yere sürüklediği kimse gibidir.” Müellif, sözlerine şu şekilde devam etmiştir. Her kim Rabbine şirk iddia ederse adeta semadan yuvarlanıp düşen ve kuşların kaptığı kimseye benzer.⁸² Bu teşbihten maksat, şirkin çirkinliğini göstermek ve ondan nefret ettirmektir.

Özetle; imana sahip olmayı semada yükselmeye, imanı terk etmeyi ve Allah’a şirk koşmayı semadan düşmeye, dine aykırı düşüncelerle mülahazaların bertaraf eden heva ve onu sapıklık vadilerinde savuran şeytan ise helak eden çukurlara sürükleyen rüzgâra benzetilmiş olur. Şirk ve inançsızlık içinde bocalayan milletler veya fertlerin hayatı ise, her hâlükârda sonsuz bir hüsrana, ebedi bir kopuş, lime lime şekilde parçalanma, pişmanlık ve sefalet içinde kıvrınmaktadır.⁸³

Yine inançsız kimselerin halet-i ruhiyesini, somut ve hissedilir bir teşbihle ifade ediliyor:

يَكْدُ يَرَاهَا وَمَنْ فَوْقَهُ سَحَابٌ ظَلَمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ أَوْ كَطَلَمَاتٍ فِي بَحْرِ لَجِيٍّ يَعْشَاهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ لَمَّ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ

“Ya da o inanmayanların düşünce, duygu, iş ve hareketleri denizin derinliklerinde bulunan karanlıklara benzer. Öyle bir karanlık ki onu, dalga üstüne dalga örtüyor. Üzerinde de kapkaranlık bir bulut! Üst üste binmiş karanlıklar. O inançsız kimse elini uzatsa neredeyse kendi elini dahi göremiyor! Ve Allah kime nur bahşetmezse onun hiçbir nuru olamaz.”⁸⁴

⁸⁰ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *Tefsiru'l-keşşâf an hakâiki javâmîdi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvili fi vucûhi't-te'vil*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud & Ali Muhammed Muavid (Riyad: Dâru'l-Âbikân, 1998), 1/614-615; Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. Abdirrahman İbn Âtiyye el-Endelüsî, *el-Muḥarraru'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'Azîz*, thk. Abdüsselâm Abdüşâfi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001), 2/352.

⁸¹ el-Hacc, 22/31.

⁸² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud & Ali Muhammed Muavid, 4/191-192.

⁸³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud & Ali Muhammed Muavid, 4/191-192; Kılıç, “Kur’ân ve Hadislerde Temsili Anlatım Örnekleri”, 32.

⁸⁴ en-Nur 24/40.

Karanlık üstünde karanlık! Evet, yoktan var edilen,⁸⁵ nimetlerin en büyüğü olan akıl ile şerefendirilen, evren ve içindekilerinin tümü kendisine musahhar kılınan,⁸⁶ bir saniyesi dünyalara bedel olan sağlığı⁸⁷ kendisine yıllarca ikram edilen inkârcı kimselerin durumu işte bu şekilde olacaktır. Zira bu şekilde olan kimse, yukarıda sayılan ve daha sayılamayacak⁸⁸ kadar çok olan Rabbinin nimetine karşı nankörlük yapmıştır.⁸⁹

Dolayısıyla onun bu şekildeki inançsızlığını Allah; dibine ulaşılamayacak kadar derin olan, bir o kadar da karanlık olan ayrıca üstüne kara bulutlar çöken denize benzetmiştir. Bu ise insanoğlunu dehşete düşürecek, yüreğini ağzına getirecek, belini adeta kıracak ve aklını başından alacak bir manzara, bir teşbih şeklidir. İşte bütün bunları yaşayacak olan, inançtan mahrum, nankör, akıl ve şuurdan yoksun en'am/hayvanlar misali sadece behimi egosunu tatmin etme derdinde ve peşinde olan kişi ve kişilerdir. Allah'ın nuru dışında ışık aramak, beyhude olduğu gibi hiç şüphesiz ebedi karanlıklarda kalmaktan başka bir şey değildir.⁹⁰

3. HADİSTE TEŞBİH ÖRNEKLERİ

Hiç şüphesiz hadisler; İslam şeriatının ikinci kaynaklarıdır. Aynen Kur'ân gibi lügat, beyân, me'âni ve bedi' ilimlerinde istidlalde başvuru olan önemli kaynaklardandır. Zira onları iradeden (söyleyen) zat Allah'ın resulü ve aynı zamanda Arapların en fasihi olan⁹¹ Hz. Muhammed'dir (s.a.v.). Onun söz ve ifadeleri birer edebî örnektir. Belâgat sahibi kimseler, bundan mümkün merteye istifade etmeye gayret etmişlerdir. Hadislere bakıldığında gerçekten teşbihin tüm çeşitlerini görmek mümkündür. Ancak bu çalışmada teşbihin bütün çeşitlerini ayrı ayrı vermek yerine birkaç örnek üzerinde durulacaktır.

عن جرير بن عبدالله قال: خرج علينا رسول الله ليلة البدر فقال: إنكم سترون ربكم يوم القيامة كما ترون هذا لاتضمامون في رؤيته.

Cerîr b. Abdullah (51/671) şöyle dedi: Bir gece Allah resulü (s.a.v.) yanımıza geldi, ayın on dördü idi. Allah resulü (s.a.v.) aya baktı ve buyurdu ki; “şunu (ayı) gördüğünüz gibi kıyamet gününde rabbinizi göreceksiniz. O'nu görmek için yığılıp bir sıkıntı da çekmezsiniz.”⁹²

Bu hadiste Allah resulü (s.a.v.) iman sahiplerine, ahirette Allah'ı göreceklerini müjdelemektedir. Nitekim Allah'ı görme olayını da teşbihi bir anlatımla vermiştir. Malumdur ki ayın evreleri vardır ve ayın en parlak, ziyası daha fazla olduğu evresi hiç şüphesiz ayın on dördü denilen evredir. Yani ay bu evreye girdiği zaman herkes çıplak gözle ve kolay bir şekilde görecektir. İşte insanlar bu evrede ayı kolay bir şekilde hiç zahmet çekmeyerek gördükleri gibi mümin, iman sahipleri de öbür dünyada, ahirette rablerini görecektir. Bu konuda hiçbir yığılma ve sıkıntı da çekmeyeceklerdir. Burada aklı olan Allah'ın görünmesi, hissî olan on dördündeki aya teşbih edilmiştir.

عن عبدالله بن عمر رضي الله عنهما عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: الظلم ظلمات يوم القيامة

⁸⁵ Bk. “Sizi topraktan yaratması, Allah'ın ayetlerindedir. Sonra siz, beşer olarak yayıldınız.” (er-Rum 30/22); “O (Allah) ki, her şeyi en güzel bir şekilde yarattı ve insanı yaratmaya çamurdan başladı.” (es-Secde 32/7).

⁸⁶ “Görmüyor musun ki, Allah yeryüzündekileri ve onun emriyle akıp giden gemileri size musahhar kıldı.” (el-Hacc 22/65).

⁸⁷ “Hastalandığımda bana şifa veren, beni sağlığıma kavuşturan O'dur/Allah'tır.” (eş-Suâra 26/80).

⁸⁸ “Şayet Allah'ın nimetini saymaya kalkarsanız sayamazsınız. Gerçekten Allah mağfireti bol, merhameti çok olandır.” (en-Nahl 16/18).

⁸⁹ “Kahır olasıca insan! Ne kadar da nankördür.” (Âbese 80/17); “Gerçekten insan Hem çok zalim hem de çok nankördür.” (İbrâhîm 14/34).

⁹⁰ “Allah, iman eden kimselerin velisidir/yardımcısıdır. Onları karanlıklardan nura/aydınlığa çıkarır. O kimseler ki nankörlük etmişler, onların da velisi tağutlardır. Onları/inançsızları nurdan karanlıklara çıkarırlar.” (el-Bakara 2/257; ayrıca bk. el-Mâide 5/16; el-Araf 7/157; İbrâhîm 14/1; el-Ahzab 33/43; et-Talak 65/11).

⁹¹ “أنا أفصح العرب بئذ أي من قرئش/Ben Arapların en fasihiyim. Üstelik ben Kureys'tenim.” (Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-Camiu's-şagîr fi ehâdisi'l-beşîr en-nezîr* (Mısır: y.y., ts.), 397).

⁹² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *Şahîhu'l-Buhârî*, nşr. Mustafa Dîb el-Bugâ (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1987), “Tevhid”, 24.

Abdullah b. Ömer (73/693), Peygamber'den aşağıdaki hadisi rivayet eder: “Zulüm kıyamet gününde karanlıktır.”⁹³

Zulüm, kalbin kararması sonucu ortaya çıkar. Zalim olan kimsenin kalbi hidayet nuruyla aydınlanmış olsaydı, zulmün akıbetini tefekkür eder ve bu cürme teşebbüs etmezdi. Kalbin bu kararması kıyamet günü sahibini karanlıklar içinde bırakacaktır.

Hadiste, zulmün, haksızlığın ne kadar kötü bir fiil olduğu ve onu işleyen kişiyi ne denli tehlikelerin beklediğinin mesajı verilmektedir. Hissî bir şey olan karanlık, her yönüyle riskli ve maceralarla doludur. Zulüm de aynen karanlıklar gibi onu işleyen açısından riskli ve tehlikelidir. Nitekim Allah resulü (s.a.v.) burada zulüm ve haksızlık yapanları da uyarmaktadır.

Zulüm kelimesi, Kur'ân'da yirmi ayette yer alırken, iki yüz dokuz defa da müştakları yer alır. İki yüz defadan fazla yerde zulüm kelimesi “şirk, küfür” ya da “Allah'ın hükümlerini yerine getirmeme, günah olan bir fiili işleme”, yaklaşık yirmiden fazla yerde “beşerî münasebetlerde haksızlığa bulaşma” manasında gelmiştir. Kur'an'ın yetmiş küsur yerinde; insanoğlunun dünyada uğradıkları zararın ve öbür âlemde görecekleri cezaların kendi elleriyle kesp ettiklerinin sonucu olduğu, dolayısıyla inkâr edenlerin ve kötülük işleyenlerin sonuçta kendilerine zulmettikleri, adil olan Rabbimizin hiç kimseye zulmetmeyeceğini belirtir.⁹⁴

Özetle: Allah'ın resulü (s.a.v.), bu hadiste yukarıda sayılan zulmün çeşitleri arasında herhangi bir ayırım yapmadan, zulmün hangi çeşidi olursa olsun, kıyamet günü onu işleyen için karanlıklara benzetmiştir.

عن أبي هرير قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: صنفاً من أهل النار لم أرهما: قوم معهم سياط كأذناب البقر يضربون بها الناس، ونساء كاسيات عاريات مميلات مائلات رءوسهن كأسنمة البخت المائلة لا يدخلون الجنة ولا يجدون ريحها وإن يريحها ليجد من مسيرة كذا وكذا.

Ebû Hüreyre (58/678), Peygamber'den aşağıdaki hadisi rivayet eder: “Cehennem ehlinde iki kısım vardır, onları görmeyeyim! Yanlarında sığırkuyruğu gibi coplar taşıyıp onunla insanları döven kimseler. Diğeri ise giyinmiş, çıplak, sallanarak yürüyen, başkalarına da bunu öğreten, başları deve hörgücü gibi olan kadınlardır. Bunlar cennete giremeyecektir, onun kokusunu da duyamayacaklardır. Oysaki onun kokusu şu kadar ve şu kadar mesafeden duyulacaktır.”⁹⁵

Bu hadisin şerhinde imam Nevevî (676/1277) şöyle demiştir: “Bu hadis, nübüvvet mucizelerindedir. Resulullah'ın (s.a.v.) buyurduğu şekilde vaki olmuştur (meydana gelmiştir). Hadisteki giyinik çıplaklara gelince onunla ilgili birkaç görüş vardır:

- Birincisi: Allah'ın nimetinden giyinirler fakat şükründen çıplaktırlar.
- İkincisi: Elbise olarak giyiniktirler, yalnız hayır işlerinde, ahirete önem vermede ve ibadetlere özen göstermede çıplaktırlar.
- Üçüncüsü: Güzelliği göstermek için bedeninin bir kısmını kapatır bir kısmını açarlar. Bunlar giyinik çıplaktırlar.
- Dördüncüsü: Vücudunun iç kısmını belli eden ince elbiseler giyerler. Bunlar giyinik çıplaktırlar.

⁹³ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccac, *el-Camiu's-Sahîh*, 3. Basım, (Beyrut: Dâru'l-Afaki'l-Cedîde 1407), “Birr”, 56.

⁹⁴ İsfahânî, “zlm”, 411; Muhammed Fuad Abdulbâkî b. Sâlih el-Mısıfî, “zlm”, *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1364), 434-438.

⁹⁵ Müslim, *el-Cami' u's-şahîh*, “Cennet”, 53.

Meyleden ve kendine meylettiren kadınlara gelince, onlar hakkında ise şunlar söylenmiştir: Allah'a itaat, namuslarını korumak vb. hususlardan yüz çevirenlerdir.”⁹⁶

Başka bir görüşe göre ise meyledenler; yürürken kibirlenerek yürüyenlerdir. Omuzlarını sallayıp salınarak yürüyenlerdir, meylettirenler; yaptıklarını başkalarına öğretenlerdir, başkalarına kötü örnek olanlardır. Son bir görüşe göre de meyledenler; hayat kadınları gibi saçlarını tararlar, erkeklere meylederler; gösterdikleri süsleriyle de erkekleri kendilerine meylettirirler.⁹⁷

Hadiste geçen “başları deve görücü gibidir” ifadenin anlamı ise; baş giysisi olarak kullanılan örtü, eşarp vb. malzemelerle başlarını kaba göstermeleridir.⁹⁸

Hadisin baş tarafında geçen “yanlarında sığırkuyruğu gibi coplar taşıyorlar” ifadesi; devlet yetkilileri ve zabitaların kamçılarıyla yorumlanmıştır. Devr-i saadetten sonra, özellikle Emeviler devrinde millete zulmeden devlet adamları bulunmuştur. Hatta kamçılama kalmamış, idama kadar gidilmiştir. Büyük din âlimlerinden olan imam Âzam, imam Malik ve Ahmed b. Hanbel gibi birçok âlim bile bu zulümlerinden nasiplerini almışlardır.⁹⁹

Yukarıda geçen hadiste Allah resulü (s.a.v.), izahı yapılan iki çirkin fiili işleyenlerin cennete giremeyeceklerini, hatta cennetin kokusu uzak mesafelerden duyulduğu halde bu iki cürmü işleyenler duymayacaklarını buyurmaktadır. Aslında söz konusu olan hadisin hemen başında geçen Resulüllah'ın “لم أرهما” şeklindeki ifadesinde büyük bir tehdit vardır. Zira bu ifade, her ne kadar “hala onları görmedim, onları göremiyorum” şeklinde farklı yorumlara tabi tutulmuş olsa da sanki en uygun olan yorum “onları görmeyeyim, karşıma çıkmasınlar” şeklindeki yorumdur. Bu ise söz konusu olan o iki fiilin ne kadar kötü ve çirkin olduğunu göstermektedir. Sanki Allah resulü (s.a.v.), “bu çirkin fiilleri işlemeyin” şeklinde bir nehiyle, insanları onlardan uzak tutmak istemektedir. Bu, şuna benzer; birisinin bir işi yapmasını istemiyorsun, o kişi ise onu yapmakta ısrar eder. Sen de ona “haydi yap, yap da göreyim veya bu işi yapanı göremiyorum.” diyeceksin. Sen bu sözlerinle aslında onu o işten caydırmak, onu o işi yapmaktan menetmek istemektesin.

Özetle, yukarıda geçen hadiste iki teşbih mevcuttur. Birincisi; yetkililerin ellerindeki şey, sığırkuyruğuna benzetilmiştir. İkincisi ise, başlarını çeşitli malzemelerle büyüten kadınların başı, deve hörgüçlerine benzetilmiştir. Söz konusu olan her iki teşbihte de hissî olanı (yetkililerin elindeki şey, kadınların başı) yine hissî olana (sığırkuyruğu, deve hörgüçü) benzetilmiştir.

عن أبي هرير قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: الساعي على الأرملة والمسكين كالمجاهد في سبيل الله أو كالقاتل لافتر، وكالصائم لا يفطر.

Ebü Hüreyre (r.a.), Peygamber'den aşağıdaki hadisi rivayet eder: “Dul kadın ve yoksul kimseler için çalışıp çabalayan kişi Allah yolunda cihad eden kimse gibidir.”¹⁰⁰

Bu hadiste Allah resulü (s.a.v.), sosyal bir duruma dikkat çekmektedir. Zira fakir ve kimsesizlere el atıp onlara maddi ve manevi destekte bulunan kişiyi, gerçekten Allah için, Allah'ın kanunu ve nizamı yeryüzünde hâkim olsun diye cihad eden kimseye veya hiç yorulmadan, usanmadan sürekli Allah için ruku', secde eden ve sanki hiç iftarını açmayacak şekilde oruç tutan kimseye benzetmiştir. Hadis üzerinde biraz tefekkür eden herkes İslam dininin, sosyal ilişkilere ne kadar önem verdiğini görecektir. Zira sosyal grup içinde en fazla ezilen ve her türlü zorluklara maruz

⁹⁶ Nevevî, *Riyâzu's-şâlihîn*, 109-110.

⁹⁷ Nevevî, *Riyâzu's-şâlihîn*, 109-110.

⁹⁸ Nevevî, *Riyâzu's-şâlihîn*, 109-110.

⁹⁹ Nevevî, *Riyâzu's-şâlihîn*, 109-110.

¹⁰⁰ Buhârî, *eş-Şâhih*, “Birr ve Sila” 24.

kalan kesim hadiste dikkat çekilen kesimdir. Dul bir kadın hem maddi hem de manevi olarak zayıf güçsüz ve korumasızdır. Miskin kimse ise maddi olarak fakir yoksul ve güçsüz bir durumdadır. İşte bu durumda olan kimselere yardımda bulunmak, onların ihtiyaçlarını gidermek için çalışıp çabalamak, maddi ve manevi destekte bulunmak, gerçekten islâmî değerler sıralamasında üst sıralarda yer alan üç büyük değerle eş tutulmuştur. Bu değerlerden ilki olan cihadın fazileti ile ilgili onlarca ayet ve hadisler vardır.¹⁰¹ Hakeza namaz¹⁰² ve orucun¹⁰³ faziletleriyle ilgili birçok ayet ve hadislerin varlığı, ehline malumdur.

Özetle, bu hadiste iki hissî şeyler arasında teşbih yapılmıştır. Yoksul ve kimsesizler için yapılan yardım ve çalışmalar olan müşebbeh hissî olduğu gibi, Allah yolundan cihad veya uzun süre yorulmadan namaz kılmak ve sürekli oruç tutmak olan müşebbehün bih de hissîdir.

عن أبي أمامة الباهلي قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: فضل العالم على العابد كفضلي على أدناكم، ثم قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن الله وملائكته وأهل السموات والأرضين حتى النملة في جحرها وحتى الحوت ليصلون على معلم الناس الخير.

Ebü Umâme el-Bâhilî (86/705), Peygamber'den aşağıdaki hadisi rivayet eder: “Âlimin abide fazileti/üstünlüğü, benim en düşük olanınıza olan üstünlüğüm gibidir.” Sonra Allah resulünün (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Hiç şüphesiz! Allah, melekleri, yuvasında bulunan karınca ve balıklar dâhil, gökler ve yerlerdeki tümü, insanlara hayrı öğretilene dua ederler.”¹⁰⁴

Bu hadise göre, bilim insanı da kendini ibadete hasreden insan da Rabbi nezdinde değerlidir. Ancak bilim insanı kendini ibadete hasreden insandan daha değerlidir. Zira bilgiyi elde etmek farz, farz dışında kalan diğer ibadetleri yapmak ise nafilidir. Diğer taraftan bilim insanının bilgisinin yararı insanoğlu ile sınırlı kalmayıp, diğer tüm ruh sahiplerini de kapsayıcı bir hususa sahip iken; ibadet eden kimsenin yararı ise sadece kendisiyle sınırlıdır. İbadet ve kulluğun doğruluğu ve makbullüğü de bilgiye bağlı olduğu için, önce bilgi sonra ibadet gelir. Zira bilinmeyen bir işi gereği gibi yerine getirmek mümkün değildir.

Yukarıda zikredilen ve daha sayılmayan birçok meziyetlerden dolayı, Allah resulü (s.a.v.), âlimin faziletine dikkat çekmiş ve bunu teşbih belâgati ile dile getirmiştir. Nitekim bu teşbihi de kendisini de içine katarak yapmıştır. Böylece teşbih yönü daha da güçlü ve kuvvetli bir duruma gelmiş oldu. Zira müşebbehün bih ne kadar değerli ve muteber olursa, müşebbeh de o derece değer kazanır. Dolayısıyla burada benzetilen Allah resulü (s.a.v.) olduğuna göre, benzeyen durumundaki âlim kimsenin değerine değer katılmış oldu.

Son olarak şunları söylemek mümkündür: Bu hadiste ilim ve âlimin ne kadar değerli ve faydalı oldukları, belağî bir üslupla dile getirilmiş ve aynı zamanda aklî olan âlimin abide üstünlüğü, yine

¹⁰¹ “İnsanlardan özürsüz olarak yerlerinde oturanlar ile mallarıyla canlarıyla Allah yolunda cihad edenler bir olmaz. Allah, mallarıyla canlarıyla cihad edenleri, derece bakımında oturanlardan üstün kılmıştır.” (en-Nisâ 4/95); ayrıca şu ayetlere de bk: et-Tevbe 9/111; es-Saff 61/10-13, vd.: Ebü Zer (r. a.)şunları dedi: Ey Allah'ın Resulü! Hangi amel Allah katında en değerlidir? Şeklinde sual ettim, “Allah'a iman ve Allah yolunda cihaddır” diye cevap verdiler (Buhârî, *eş-Şahih*, “İman”, 2).

¹⁰² “Sana gönderilen kitabı oku ve namazı kıl. Gerçekten namaz hayâsızlıktan ve kötülükten meneder.” (el-Ankebut 29/45; ayrıca şu ayetler de bk. el-Bakara 2/238, et-Tevbe 9/5, el-İsrâ 17/79). Ebü Hureyre (r. a.), Peygamber'den aşağıdaki hadisi rivayet eder: “Ne dersiniz? Birinizin kapısının önünde bir nehir geçse de o kimse her gün bu nehirde beş defa yıkansa, üzerinde herhangi bir kir kalır mı? Beş vakit namaz işte bunun gibidir. Allah beş vakit namazla günahları silip yok eder” (Buhârî, *eş-Şahih*, “Salat”, 8).

¹⁰³ “Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı.” (el-Bakara 2/183; ayrıca şu ayetlere de bk. el-Bakara 2/184, 185, 187; et-Tevbe 9/112). Ebü Hureyre (r.a.), Allah resulünün (s.a.v.) şöyle dediğini rivayet eder: “ Nefsime elinde olan Allah'a yemin ederim ki; oruçlunun ağzından çıkan koku, Allah katında misk kokusundan daha hoştur. Oruç benim içindir, onun mükâfatını bizzat ben veririm. Oruçlu yemesini, içmesini benim için bırakır (Buhârî, *eş-Şahih*, “Savm”, 30).

¹⁰⁴ Muhammed b. İshâ et-Tirmizî, *Sünen* (Beyrut: Dâru İhyâ't-Turâsî'l-'Arabî, ts.), “İlim”, 4.

aklî olan Allah resulünün (s.a.v.) en düşük mertebedeki ashabına olan üstünlüğüne teşbih edilmiştir/benzetilmiştir.

مثل المؤمنين في توادهم وتراحمهم وتعاطفهم مثل الجسد إذا اشتكى منه عضو تداعى له سائر الجسد بالحى والسهر

“İman eden kimseler; birbirlerini sevmeye, acıma ve merhamet etme konusunda, adeta tek bir vücut gibidirler. O vücutta bir organ hastalanıp da rahatsızlık hissettiğinde, onun diğer organları da uykusuz ve sıtma ateşi içinde kalarak huzursuz olurlar.”¹⁰⁵

Allah'a, diriliş gününe ve ebedi dünyaya inanmak, tüm hareketlerin ve tefekkürlerin kendisinden gayet müteessir olduğu yüce bir değerdir; varoluşsal bir yepyeni yapılanıştır!.. Bu temelden ve varoluşsal baştan yapılış ile bambaşka bir insanlık hücresi, yeni bir âlem ve beşer belenmesi, aksettirip metheden yüce bir anlama seviyesi ortaya çıkmaktadır. Bu kavrayış, objektif gerçekçiliğin, duygusal ve soyut gerçek miyarlarında tekrardan anlamlandırıldığı bir ihya ve bina seviyesidir. İman, iltihak etmenin ateşlediği yüce bilinç ile bütüncül ve kapsayıcı fikrinin yakıcı tezahüründen birisi ise özünü, ayrı ayrı ya da cemaat şeklinde, inanç dünyasının fertlerine karşı gösteren tepkide ifadesini bulur. Başka bir anlatımla, çerçevesi belli edilmiş olan inanç katılımı ve müşterek olan dünyası, bizi, koca bir âlem ile mezcederek, asıl olan “ben” şuurunu reddetmeksizin, ulu bir “biz” şuuruna ulaştırır. İman katılımının ferahlatıcı ve kendinden emin artırıcı derin motivasyonu yanında, benler ve benlikler arası güçlü alaka ve ilişkiler oluşturan en açık boyutu olan dayanışma ve ortak varlık bilinci de işte bu ehemmiyetinden dolayı yukarıda zikredildiği gibi, Nebvî temsil ve anlatıma konu olmuştur.¹⁰⁶

Burada vücudun her bir organı nasıl değerli ve vazgeçilmez ise; İslam toplumu içerisinde yaşayan her bireyin aynı değerde olduğu vurgulanmış ve Müslüman toplum, bir vücutta benzetilmiştir. Nitekim vücudun işlevi, hareketi, sağlıklı yaşamı için tüm organların uyum içerisinde çalışmasına bağlıdır. Vücuttaki herhangi bir rahatsızlık tüm vücudu nasıl etkilerse, İslam ümmeti ve toplumu da böyledir. Toplumun her bir bireyi değerlidir. Fertler bir araya geldiğinde birliği ve dayanışmayı oluşturur. Bir arabanın tekerlek, direksiyon, motor vb. parçaları tek tek ayrılrsa arabanın bir işlevi ve anlamı olmaz. Toplum bireylerin bir araya gelmesiyle, dayanışmasıyla anlam kazanır ve güçlenir. Başka bir hadisi şerifte de Allah Resulü (s.a.v.) inananları bir binaya benzetiyor.¹⁰⁷

Bina, tuğlaların yan yana ve üst üste dizilmesi ile oluşur. Tuğlaları birleştiren harçtır. Her bir mümin tuğla, İslam toplumu ise bina, kardeşlik tuğlaları birleştiren harçtır.

Özetle, burada iman sahiplerinin arasındaki ilgi, alaka, yardım ve dayanışma olgusunu tek bir vücutta bulunan ve yekdiğerinin acı ve elemiyle rahatsızlanan, tek bir organmış gibi, sıtma ateşiyle tutuşan dokulara benzetilmiştir. Bu ise o kimselerde bulunan imanî bir gerekliliktir. Şayet bu münasebetler yerine getirilemez, hezimete uğratılır ve nemelazımlık bir hal alırsa, imanî bir zaaftan söz etmek mümkündür. Bu ise mümine yakışmayan bir durumdur.

SONUÇ

Teşbihte esas maksat, müşebbehte (benzeyen) bulunan nitelikleri en açık ve etkileyici bir şekilde izah etmektir. Benzeyen ile benzetilen arasındaki ortak nitelik, benzetilende daha meşhur olmalı ya da daha kuvvetli olmalıdır. Bu unsurlara (benzeyen, benzetilen), belâgat ilminin terminolojisinde teşbihin tarafları denilmekte ve teşbihin olmazsa olmaz unsurlarıdır. Teşbihin diğer iki unsuru olan vech-i şebeh ile edat-i teşbih zikredilebilecekleri gibi aynı zamanda

¹⁰⁵ Müslim, *Şahih*, “Birr ve Sıla”, 66.

¹⁰⁶ Kılıç, “Kur’ân ve Hadislerde Temsili Anlatım Örnekleri”, 30.

¹⁰⁷ Nevevî, *Riyâzu’s-salihîn*, 139.

hazf da edilebilirler. Teşbihin edatı; harf, isim ve fiil olmak üzere üç kısımdan meydana gelmektedir. Benzeyen ve benzetilen unsurlara ait bazı özelliklerden bahsetmek mümkündür. Söz konusu olan özelliklerden bazıları şunlardır: Her ikisinin de hissî ya da aklî olması, taraflardan birisi hissî diğeri ise aklî olması; iki tarafın da müfret ya da mürekkebe olması, taraflardan birisi müfret diğeri ise mürekkebe olmasıdır. Bazı kriterler göz önüne alınarak, Teşbih belâgati kısımlara ayrılmıştır.

Teşbihte, aradaki müşabehet açısından benzeyenden benzetilene geçiş, hemen akla gelmeyen veya az ya da çok hayal unsuru taşıyan bir hususiyet olursa bu şekildeki teşbihin gönüllerde tesiri daha fazla olur. Fakat benzerlik, herkesin aklına kolayca gelen basit bir şey olup, herhangi bir hayal unsuru da taşımazsa böyle bir teşbihin belâgî bir değeri yoktur. Diğer taraftan teşbih, benzeyenle benzetilenin arasındaki geçişin durumu, taşıdığı hayal unsuru, lafızlarının oluşumu ve mübalağa ifade etmedeki seviyeye göre farklı derecelere ayrılmıştır. Mübalağa yönünden en üstün teşbih, vech-i şebeh ile edat-i teşbihin zikredilmediği teşbihtir ki buna teşbih-i belîğ denilmektedir. Zira bu çeşit teşbihte benzeyen ile benzetilen aynı nesne olduğu fikri mevcuttur. İkinci sırada vech-i şehh ve edat-i teşbihten, birisinin zikredilmeyen teşbih gelmektedir. Mübalağa yönünden teşbihin en alt derecesi, teşbihin bütün unsurlarının zikredildiği teşbihtir.

Kur'ân-ı Kerîm vahyedildiği zamandan bu yana İslâmî ilimlere mesnet ve memba olmuştur. Kur'ân belâgat ve fesahati ile belâgat ilmine de kaynak ve memba olmuştur. Aynı şekilde kendisine Kur'ân'ın nazil olma bahtiyarlığına eren ve Hatemu'l-Enbiya olan Allah Resulü de (s.a.v.) özelde Arapların genelde de bütün insanların en fasih ve en belîgidir. Dolayısıyla onun hadisleri de söylendiği günden bu yana İslâmî ilimlere kaynak olmuştur.

Kur'ân'da geçen teşbih örneklerine bakıldığında, genel olarak aklî olanı, hissî olana teşbih edilmiştir. Böylece düşünsel ve cana, ufka uzak anlamları kavramaya elverişli duruma getirmek amaçlanmıştır. Hakeza kendi beşerî üslubunun yanı sıra Kur'ân'ın üslubundan etkilenmiş olması yadsınamaz bir gerçek olan Allah Resulünün (s.a.v.) hadislerinde de teşbih çeşitleri çokça yer almaktadır.

KAYNAKÇA

Abdulgâfî, Muhammed Fuad, b. Sâlih el-Mısırî. el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-kerîm. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1364.

Askerî, el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. Kitâbü's-Şinâ'ateyn. thk. Ali Muhammed el-Becâvî & Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm. Kahire: y.y. 1952.

Bekrî, Şeyh Emin. el-Belâgatu'l-'Arabiyye fî sevbihe'l-cedîd. 2 Cilt. Beyrut: y.y., 1995.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. Şaḥîḥu'l-Buḥârî. nşr. Mustafa Dîb el-Bugâ. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1987.

Carim, Ali & Emîn, Mustafa. el-Belâgatu'l-vaziḥâ. Beyrut: Dâru'l-Ma'ârif, ts.

Cürcânî, es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed. et-Ta'rîfât. Beyrut: y.y., 1992.

Durmuş, İsmâîl, "Teşbih", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 24 Nisan 2020). <https://islamansiklopedisi.org.tr/tesbih-edebiyat#1>.

Ebherî, Esîrüddîn el-Mufaddal b. Ömer es-Semerkandî. Müğni't-ṭulâb. thk. Mahmud Ramazan el-Butî. Dimaşk: y.y., 1424/2003.

Ferâhidî, Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. Kitabu'l-'Ayn. thk. Abdulhamîd Hindavî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-'İlmiyye, 1424/2003.

Hânefî, Şihabuddin Ebü Senâ Mahmud b. Süleyman. Ḥüsnü't-tevvesul ilâ şana'ati't-tarasul. Mısır: Matba'atu'l-Vehbiyye, 1398.

Hâşimî, es-Seyyid Ahmed. el-Cevâhiru'l-belâgat fî'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bed'î. Beyrut: Mektebetu'l-'Asriyy, 1999.

İbn Âtiyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Galib b. Abdirrahman el-Endelüsî. el-Muharraru'l-vecîz fî tefsiri'l-kitâbi'l-'Azîz. thk. Abdüsselâm Abdüşâfi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-'İlmiyye, 2001.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. Lisânu'l-'Arap. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1119.

İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. el-Müfretât fî garîbi'l-Kur'ân. Mekke: Mektebetu Nezar Mustafa el-Bâz, ts.

Kazvînî, Ebû'l-Me'âlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed. el-İzâḥ fî 'ulûmi'l-belâğa. Beyrut: y.y., 1993.

Kılıç, Sadık. Kur'ân ve Hadislerde Temsili Anlatım Örnekleri. İslâmî İlimler Dergisi. 5/1 (Bahar 2010): 11-40.

Kızıklı, Zafer. Edebî Bir Sanat Olarak Arap Belâgatinde Teşbih. Dini Araştırmalar Dergisi 9/27(Nisan. 2007): 223-246

Kur'ân Yolu Meâli. çev. Karaman, Hayrettin vd. Ankara: y.y., 2013.

Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccac. 5 Cilt. el-Camiu's-Şaḥîḥ. Beyrut: Dâru'l-Afaki'l-Cedîde, 3. Basım, 1407.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. el-Minhâc fî şerhi Şaḥîḥi Müslim b. Haccâc. Beyrut: Dâru İhyai Turasi'l-'Arabî, 2. Basım, 1392.

Nevevî, Riyâzu's-şaliḥîn. Dâru'r-Rayyân li-Türâs, ts.

Rummânî, Ebû'l-Hasen Ali b. İsâ. en-Nuket fî i'câzi'l-Kur'ân, selâsu resâil fî i'câzi'l-Kur'ân. thk. Muhammed Halefullah & Muhammed Zeğlül Selam. Mısır: Dâru'l-Ma'ârif bi-Mısır, 3. Basım, 1387/1968.

Sekkâkî, Ebû Ya' kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Ali el-Hârizmî. Miftâhu'l-'ulûm. thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, Lubnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/2000.

Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. el-Camiu's-şagîr fî eḥâdîsi'l-beşîr en-bezîr. Mısır: y.y., ts.

Sülemî, Ebû Abdurrahmân Abdullah b. Habîb b. Rubeyyia. Ziyâdâtu ḥaḳâiki't-tefsir. Beyrut: Dâru'l-Maşrik, 2. Basım, 1997.

Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. el-M'ucemu'l-kebîr. nşr. Hamdi b. Abdulmecid es-Selefî. Cilt 25. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1983.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ. Sünenu't-Tirmizî. 4. Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-'Arabî, 3. Basım, ts.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. Tefsiru'l-keşşâf 'an ḥaḳâiki ḡavâmîdi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eḳâvîli fî vucûhi't-te'vîl. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud & Ali Muhammed Muavid. 6 Cilt. Riyad: Dâru'l-Âbikân, 1998.